

ŁUKASZ KAMIŃSKI

AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM A LENGYEL TITKOSSZOLGÁLATOK LEVÉLTÁRÁBAN

Tanulmányom elkészítését megelőzően a lengyelországi Nemzeti Emlékezet Intézetéhez tartozó levéltárak – amelyekben a kommunista biztonsági szolgálatok iratait őrzik – országos felmérést készítettek. Sajnos a kutatások nem váltották be a reményeket, mivel csak elvétve találtunk az 1956-os magyar forradalom lengyelországi visszhangjáról árulkodó iratot.¹ A fellelt dokumentumok leginkább eseti jelentések. A titkosszolgálatok által készített negyedik negyedéves összegző jelentések 1956-ból nem maradtak fenn, nagy valószínűséggel el sem készítették őket, sem körzeti, sem megyei szinten. A levéltárakban nem találni magyarországi eseményekkel kapcsolatosan keletkezett normatív iratokat (rendeleteket, körleveleket stb.) és átfogó elemzéseket sem.

Teljesen más a helyzet, mint a kevésbé tragikus prágai tavasz és a Varsói Szerződés tagállamainak csehszlovákiai bevonulása után. Akkor szó szerint több száz kötetnyi, különféle eredetű irat maradt fenn: a normatív iratoktól kezdve a jelentéseken át egészen az elemzésekig. Ezek a dokumentumok jó lehetőséget nyújtanak arra, hogy egyszerre nyerhessünk betekintést a lengyel társadalom reakciójába és a biztonsági szolgálatok működésébe a kommunista rendszer belső válsága idején.² A magyar forradalom esetében csak az előbbi kérdés vizsgálható a titkosszolgálati iratok alapján.

Az iratok hiányát mindenekelőtt a lengyel kommunista titkosszolgálatok 1956. őszi helyzetével lehet magyarázni. A titkosszolgálatok működése már 1954-ben elbizonytalanodott. Jóval azután, hogy Światło ezredes, a

1 Három helyen (a Nemzeti Emlékezet Intézetének katowicei, kielcei és krakói levéltárában) a levéltárosok kutatásai eredménytelenül végződtek.

2 Majchrzak (2004); Kamiński (2005).

belbiztonsági minisztérium 10., a párt belső ellenőrzésével foglalkozó osztályának igazgatóhelyettese Lengyelországból Nyugatra szökött, a Szabad Európa Rádióban egy műsorsorozatot indítottak a részvételével. Az ügy jó

alapot szolgáltatott azoknak, akik vissza akarták állítani a párt ellenőrzését és felügyeleti jogát a titkosszolgálat felett. A belbiztonsági minisztériumot 1954 novemberében felszámolták, nagy hatalmú vezetőjét, Stanisław Radkiewiczet lefokozták, az állami gazdaságok miniszterévé nevezték ki. Egy pártfunkcionárius, Władysław Dworakowski lett a szovjet mintára újonnan kialakított belbiztonsági bizottság vezetője. Ezzel egyidejűleg fokozatosan csökkenteni kezdték a tisztek és ügynökök számát, és jelentősen szűkítették a megfigyelték körét. Sok kegyetlen tiszt ellen vizsgálatot indítottak. Ezek a lépések elbizonytalanították az addig teljhatalmú titkosszolgálat tisztjeit. A szervezet belső válsága 1956 őszén még inkább erősödött, amikor ráadásul még az ügynökök közül is sokan megtagadták az együttműködést. Novemberben felszámolták a belbiztonsági bizottságot és területi egységeit. A titkosszolgálatokat formálisan a belügyminisztériumhoz csatolták. Az átszervezések következtében tovább csökkent a tisztek és ügynökök száma. Ezzel magyarázhatjuk, hogy 1956 utolsó heteiből egyáltalán nem, a következő hónapokból is csak rendkívül kevés irat maradt ránk.³

A fennmaradt iratok legnagyobb része arra vonatkozik, hogy miként kommentálta a lengyel társadalom a magyarországi helyzetet. Általánosságban az olvasható ki a jelentésekből, hogy a lengyelek helyeselték a történeteket. A legegyszerűbb megfogalmazás szerint „jó dolgok történnek Magyarországon”. Általában úgy vélték, hogy a forradalom nem más, mint a szabadságharc része. Poznańban a Cegielski gyár munkásai (ahonnan 1956 júniusában a sztrájk kiindult) azt hajtogatták, hogy a magyarok „jól teszik, hogy kiebrudalják őket [a szovjeteket] az országukból, és nekünk is ezt kellene tennünk, mert abból, hogy oroszok vannak nálunk, nem származik semmi jó”. Néhányan nyíltabban kimondták: „Nekünk is, itt, Lengyelországban le kellene ölnünk a nép által gyűlölt kommunistákat.” A szovjet megszállás rémtetteinek hírére pedig így reagáltak: „Magam is szívesen részt vennék a magyarországi forradalmat eltipró szovjetek elleni harcban.”

Mások örültek annak, hogy a lengyelországi események másként alakultak, mint a magyarországi forradalom. Néhányan megjegyezték, hogy „ha nem gyorsítják fel a Központi Bizottság átalakítását Lengyelországban, akkor itt is hasonló vérontásra kerül sor, mint Magyarországon.” Zielona Góra városában a következő véleményt jegyezték fel: „Lengyelország volt az első ország, amelyben elkezdtek gondolkodni a politikai élet és a gazdaság megreformálásáról, és ahol elkezdtek keresni a szocializmushoz vezető más és jobb utat, egy sajátos lengyel utat.

Ez komolyra fordult, az egész világ 3 Ruzikowski (2003); Zblewski (2003).

helyeselte, és nem járt jelentősebb megmozdulásokkal, nem úgy, mint Magyarországon, lázadó lengyel vérünk ellenére sikeresen átmentünk a politikai érettség vizsgáján.” Megint mások, épp ellenkezőleg, úgy látták, hogy még egyáltalán nem múlt el a szovjet beavatkozás veszélye, és „muszáj tenni valamit, különben a szovjet tankok bármikor eltiporhatnak minket, ahogy azt Magyarországgal is tették”. Az a vélemény is megfogalmazódott, hogy Lengyelországnak – a magyarok példája nyomán – ki kellene lépnie a Varsói Szerződésből. Néhányan pedig attól tartottak, hogy „majd amikor a szovjetek elvégezték munkájukat Magyarországon, Lengyelország ellen fordulnak, és senki sem fogja tudni feltartóztatni őket, mert a Nyugat Egyiptommal van elfoglalva, és a Szovjetunió tenni fogja a kötelességét a saját birodalmában”.⁴

Az országban a legkülönbélebb hírek keringtek a magyarországi helyzetről. Jobbára a szovjet hadsereg által elkövetett mézárások méreteivel, a háború kirobbanásának lehetőségével stb. foglalkoztak. A poznańi egyetemisták úgy tudták, hogy „felrobbantottak egy kórházat, amelyben sebesült felkelőket ápoltak, és a szovjet hadsereg lövi a mentőautókat”. Egy legenda szerint a szovjet csapatok egy része

átállt, csatlakozott a lázadókhöz, és kétszáz tankot játszott át a kezükre. Az átálltak helyére kalmükok érkeztek (ezzel a névvel illették az ázsiai eredetű szovjet katonákat), akik „bestiális kegyetlenséggel bánnak el a budapestiekkel, a dunai hidakra akasztották fel a lázadókat”. Olyan hírek is terjedtek, hogy Magyarországon meglincselik az ávós tiszteket, s Poznańban tudni vélték, hogy a júniusi felkelés résztvevői is kiszemelték maguknak a Biztonsági Iroda (UB) tisztjeit, és „ha eljön az ideje, mindenki tudni fogja, mit kell velük tenni. Épp úgy, ahogy most a magyarok is teszik.”⁵

Annak ellenére, hogy 1956 októberében és novemberében a lengyelországi kommunizmus történetében példátlan sajtószabadságot élvezhetett

- 4 Napi jelentés, 1956. október 30. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu (a Nemzeti Emlékezet Intézetének Poznańi Levéltára, AIPN Po), 06/71-26, 140–141. p.; 69. számú sürgős jelentés, 1956. november 5. Uo. 149–150. p.; 7. számú tájékoztató, 1956. október 29., AIPN Po 060/44-62, 35. p.; Sürgős jelentés, 1956. november 3. AIPN Po 06/71–26, 160. p.; 1215. számú sürgős jelentés. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku (a Nemzeti Emlékezet Intézetének Gdański Levéltára, AIPN Gd), 0046/22/1, 167. p.; 1425. számú sürgős jelentés, 1956. november 6. Uo. 191., 193. p.
- 5 Sürgős jelentés, 1956. november 3. AIPN Po 06/71–26, 153., 156., 160. p.; 72. számú sürgős jelentés, 1956. november 9. Uo. 165. p.

a lengyel sajtó, sokak számára túlságosan kevés volt a Magyarországról megjelenő tájékoztatás.⁶

Mindenfelé röpcédulák forogtak közkézen, s magyarokat támogató feliratok jelentek meg a falakon. Alsó-Sziléziában például a röplapokon és a falakon a következő szövegek voltak olvashatók: „El a kezekkel Magyarországtól!” „Halál a megszállókra!” „Vessen véget a Szovjetunió magyarországi szégyenletes agressziójának!” „Gyilkos kezeiteket vegyétek le a magyarokról!” Lwówekben (Poznań megyéjében) a következő feliratokat festették a falakra: „Elég a szovjet hadseregből!” „Kövessük a magyar példát!” Kościanban november közepén az alábbi feliratok jelentek meg: „Le az oroszokkal!” „Segítséget Magyarországnak!” „Aljas Bulganyin!” „Le a bolsevikokkal!” A kizárólag a magyar forradalommal kapcsolatos röplapokon kívül voltak olyanok is, amelyekben a magyar forradalom más eseményekkel összefüggésben jelent meg. A poznaí Mezőgazdasági Gépgyárban például egy húszpontos listát terjesztettek, az egyik pont így szólt: „Lengyelek, emlékezzünk meg azokról, akik a magyarországi szabadsáért vívott harcban estek el!”⁷

A röpcédulák egy része nemcsak politikai tiltakozásból született, hanem radikálisabb lépésekre buzdított. Lwówek Śląskiban olyan röpcédulát foglaltak le, amelyben Magyarországot követendő példaként állították, és fegyveres felkelést sürgettek. Mielecben egy röplap a magyarokkal közös harcra hívott fel: „Elvtársak! Segítsünk barátainknak, a magyaroknak, akik igazságos harcot vívnak a szovjetek ellen, hogy szabadok és függetlenek lehessenek Oroszországtól – éljen soká a szabadság!” Jelenia Górában

6 Sürgős jelentés, 1956. november 3. AIPN Po 06/71–26, 153. p.

7 Tájékoztató a legnicai körzet területén tapasztalt ellenséges megnyilvánulásokról és a titkosszolgálat intézkedéseiről 1956. negyedik negyedévében. 1957. március 28. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu (a Nemzeti Emlékezet Intézetének Wrocław-i Levéltára, AIPN Wr), 053/772, 38. p.; Különleges közlemény. 1956. október 26. AIPN Wr 053/459, 144. p.; Különleges közlemény a társadalom állapotáról és magatartásáról Wrocław megye területén a LEMP KB 8. plénumát követő politikai változások utáni lengyelországi eseményekkel kapcsolatban. 1956. november 5. Uo. 149. p.; Tájékoztató az államellenes tevékenységekről 1956. negyedik negyedévében Wrocław megye területén. 1957. április 4. AIPN Wr 053/464, 3. p.; Napi jelentés. 1956. október 30. AIPN Po 06/71–26, 148. p.; 72. számú különleges jelentés. 1956. november 12. AIPN Po 06/71–26, 164. p.; 73. számú különleges jelentés. 1956. november 14. Uo. 170. p.

sztrájkot sürgettek, hogy azzal fejezzék ki szolidaritásukat a budapesti munkásokkal. Miután a második szovjet beavatkozás híre elterjedt, november 4-én délután Gdańsk városában már 29 szovjetellenes plakát lógott a falakon, amelyek fegyveres harcot hirdettek, és támogatást ígértek a harcban álló magyaroknak.⁸

Röpcédulák jelentek meg a falvak utcáin is. Rózankában, a Strzyżówi kerületben például egy „szovjetellenes” röplapot ragasztottak ki. Ez a cédula a varsói egyetemisták magyar diákokhoz írt levele volt.⁹

Több jelentésben is arról olvashatunk, hogy a magyarok iránti szolidaritásból magyar zászlókat tűztek ki.

8 103/56. számú jelentés. 1956. november 7. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie (a Nemzeti Emlékezet Intézetének Rzeszówi Levéltára, AIPN Rz), 04/40, 196. p.; Különleges közlemény a társadalom állapotáról és magatartásáról Wrocław megye területén a LEMP KB 8. plénumát követő politikai változások utáni lengyelországi eseményekkel kapcsolatban. 1956. november 5. AIPN Wr 053/459, 149. p.; Tájékoztató az államellenes tevékenységekről 1956 negyedik negyedévében Wrocław megye területén. 1957. április 4. AIPN Wr 053/464, 4. p.; Különleges jelentés. 1956. november 5. AIPN Gd 0046/22/1, 188. p.

9 105/56. számú jelentés, 1956. november 12. AIPN Rz 04/40, 199. p.

10 Különleges közlemény a társadalom állapotáról és magatartásáról Wrocław megye területén a LEMP KB 8. plénumát követő politikai változások utáni lengyelországi eseményekkel kapcsolatban. 1956. november 5. AIPN Wr 053/459, 149. p.

11 Uo. 148. p.; Különleges jelentés. 1956. november 3. AIPN Po 06/71–26, 152. p.;

Ezt tették többek között a lódzi egyetemisták is. A wrocławai Pafawag gyár munkásai leverték a vörös csillagot az üzem faláról, és helyére lengyel és magyar zászlót tűztek. A magyar zászlók kitűzése vélhetőleg sokkal gyakoribb volt, mint arról a titkosszolgálati jelentésekben olvasható.¹⁰

A titkosszolgálati jelentésekben a valóságosnál jóval kevesebb magyarok iránti szolidaritásból szervezett tüntetésről és gyűlésről vannak információk. Wrocław megyében például a legtöbb embert megmozgató demonstráció Wałbrzych városában volt, a jelentések mégis csak a jelctsi szolidaritási tüntetésről tudnak. Október 27-én a motorgyár munkásai nagygyűlést rendeztek, s „ezen szovjetellenes és magyarbarát jelszavakat skandáltak”. Azt tervezték, hogy megtámadják a közeli Oława városában levő szovjet laktanyát, de tervük meghiúsult. November 2-án a pozñani Cegielski gyárban összehívott munkásgyűlésen is forró volt a hangulat.¹¹

Egy gdański jelentés nagyon érdekes információkat tartalmaz. Az egyik

ügynök beszámolója alapján a jelentés azt állítja, hogy Hamburgban egy hajó rakományának felrakódásakor egy NTS nevű orosz emigráns szervezet aktivistái győzködtek a legénységet arról, hogy „leghatékonyabban úgy segíthetnék Magyarországot”, ha fegyveres harcot szerveznének.¹²

Az áttekintett levéltári forrásokban csak elszórtan találunk utalásokat a magyar forradalommal szimpatizálók elleni megtorló lépésekről. Łódźban 1956. november 10-én három embert tartóztattak le: Stanisław Kłabot, A. Chylińskit és Hanna Kowalskát. Kłab és Chyliński mintegy negyven primitív, „El a kezekkel Magyarországtól!” feliratú röpcédulát gyártott és szórt szét a város különböző pontjain. Hanna Kowalska falfeliratokat festett: „1918–1956. október” „Éljen soká Magyarországnak!” és „Ki az oroszokkal Magyarországról!” A felhívások mellé odafestette a harcoló Lengyelország szimbólumát, a vasmacskát is. Rövid idő után mindhármukat szabadon engedték.¹³

A titkosszolgálati forrásokban nem találni adatot arra, hogy a harcoló Magyarország megsegítésére jelentősebb akciót terveztek volna, lengyelek tízezreinek részvételével. Az egyetlen információ az 1956. október 30-án a Rzeszów megyei Dobrzechówban levő porcelángyárban tartott gyűlésre vonatkozik. Itt, amikor pénzt kezdtek gyűjteni a magyaroknak, az egyik munkás felállt, és kijelentette, hogy „nem ad semennyit sem, mert Oroszország ügyis el fogja venni azt a pénzt”. Ezt valószínűleg arra az egész országban elterjedt szóbeszédre alapozva mondta, hogy a Lengyelországból érkező segélyszállítmányokat a szovjet hadsereg elkobozza.¹⁴

1957-ben Magyarországra vonatkozóan csak egy-egy állítást találunk a forrásokban. Ezek a megjegyzések általában összehasonlítják a lengyel társadalomban tapasztalható fokozatos megbékélést a magyar forradalom napjaival. Például az egyik volt Lublin megyei partizánparancsnok kijelentette, „szükség van rá, hogy Lengyelországban is olyan helyzet teremtődjék, mint Magyarországon – az emberek akkor kiegyenlíthetnék a számlát a kommunistákkal”. Magyarokra való utalás volt hallható a *Po Prostu* hetilap megszüntetése miatti lázongások kapcsán is. 1957 októberében Bydgoszcz megyében az Egyesült Parasztpárt egyik aktivistája kijelentette, hogy „os-

Különleges jelentés. 1956. október 29.

AIPN Gd 0046/22/1, 164. p.

12 Különleges jelentés. 1956. november 10. AIPN Gd 0046/22/1, 205. p.

13 Különleges jelentés. 1956. november 10. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi (a Nemzeti Emlékezet Intézetének Łódźi Levéltára AIPN Ld), 10/315, 215–217. p.

14 173/56 számú napi jelentés. 1956. október 31. AIPN Rz 04/272, 166. p.

tobaság” volt, mivel „ezzel csak megbocsátanak a Szovjetuniónak, pedig a Szovjetunió, ha akarta volna, Lengyelországgal is azt tehetné volna, amit Magyarországgal tett”. Aztán hozzátette, hogy figyelemmel kell kísérni a világ eseményeit, és „ha eljön az alkalmas pillanat, készen kell állnunk a harcra, és ki kell egyenlíteni a számlát az elnyomókkal szemben”.¹⁵

A titkosszolgálat pulawy-i részlegének jelentésében is találunk témánkra vonatkozólag néhány érdekes adalékot 1957 második negyedéből. Az ottani Növénytermesztési Intézet igazgatója egy magyar forradalomról szóló dokumentumfilmet hozott magával Varsóból, az amerikai nagykövetségről. A filmet szűk baráti körben le is vetítette. A fennmaradt dokumentumokból nem lehet megállapítani, hogy egyedi esetről volt-e szó, vagy az amerikai diplomaták többször is éltek ezzel az eszközzel.¹⁶

A levelek ellenőrzésének köszönhetően a magyarországi eseményekkel

kapcsolatban rengeteg írásos anyagot lefoglaltak. Ezek között volt például a *Kivonat az ENSZ Különleges Bizottságának magyar felkelésről készített jelentéséből* című dokumentum lengyel fordítása.¹⁷

15 A lublini megyei államrendőrség parancsnokhelyettesének feljegyzése. 1957. április 27. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie (a Nemzeti Emlékezet Intézetének Lublini Levéltára, AIPN Lu), 0110/2, 39. p.; A radziejówi körzeti rendőrség biztonsági szolgálatának negyedéves jelentése az 1957. október 1. és 1957. december 21. közötti időszakról. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy (a Nemzeti Emlékezet Intézetének Bydgoszczi Levéltára, AIPN By), 055/1, 4. p.

16 A pulawy-i körzeti rendőrség biztonsági szolgálatának jelentése 1957. második negyedéről. AIPN Lu 041/54, 159. p.

17 Kivonat az ENSZ Különleges Bizottságának magyar felkelésről készített jelentéséből, 1957. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (a Nemzeti Emlékezet Intézetének Levéltára, AIPN) BU MSW II 4560, 1–4. p.

A titkosszolgálatok iratai között 1958 júniusából találjuk az utolsó említést arról, hogy milyen hatással volt a magyar forradalom a lengyel társadalomra. Akkor Nagy Imre kivégzése keltette fel Magyarország iránt az érdeklődést. A lengyelek egyértelműen és tisztán látták a helyzetet. A poznańi titkosszolgálat a következőket jelentette a központnak: „A tárgyra vonatkozó minden értesülésünk azt mutatja, hogy a megfigyelték elutasítják az ítéletet. A megszólalók között sokan trágár szavakkal illették a Szovjetuniót.” Egy másik jelentésben ez olvasható: „Az ítéletet helytelennek találják, mértékét pedig igazságtalannak. Az emberek számára nyilvánvaló, hogy a Szovjetunió utasítására hozták

ezt az ítéletet.” Többen úgy vélték, hogy előbb vagy utóbb rehabilitálni fogják a kivégzetteket.¹⁸

A kommunista titkosszolgálatok által készített iratok határozottan kiegészítik a lengyelek magyar forradalommal kapcsolatos magatartásáról – leginkább Tischler János publikációinak nyomán – alkotott képet. Amint már a tanulmány bevezetőjében is elmondtam, a fennmaradt anyag túl kevés ahhoz, hogy teljes képet kaphassunk a forradalom visszhangjáról. Ezért más forrásokhoz is folyamodnunk kell, sajnos azonban azok is szórványosak. Következésképpen szinte lehetetlen visszaidézni a lengyel társadalom szolidaritásának sok epizódját és a következmények teljes skáláját.

- 18 14. számú jelentés. 1958. június 19. AIPN Po 06/71-142, 42. p.; Jelentés, 1958. június 20. Uo. 44. p.; Jelentés, 1958. június 21. Uo. 46–47. p.; Jelentés, 1958. június 22. Uo. 50. p.; Jelentés, 1958. június 23. Uo. 54. p.; Jelentés, 1958. június 24. Uo. 57. p.

HIVATKOZÁSOK

Kamiński (2005)

ŁUKASZ KAMIŃSKI: Polska społeczność a invazje wojsk Varšavské smlouvy do Československa. In *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Red. Petr Blažek. Praha, 2005, Dokořán. 270–289. p.

Majchrzak (2004)

GRZEGORZ MAJCHRZAK: Operacja „Podhale”. In *Wokół praskiej wiosny. Polska i Czechosłowacja w 1968 roku*. Red. Łukasz Kamiński. Warsaw, 2004, Instytut Pamięci Narodowej.

Ruzikowski (2003)

TADEUSZ RUZIKOWSKI: Tajni współpracownicy pionów operacyjnych aparatu bezpieczeństwa 1950–1984. *Pamięć i Sprawiedliwość*, 2003. 1.

Zblewski (2003)

ZDZISŁAW ZBLEWSKI: Główne problemy Wojewódzkiego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Krakowie w przededniu Października ’56. *Pamięć i Sprawiedliwość*, 2003. 1.

FÜGGELÉK

Poznań megye lakónak véleménye a Nagy Imre-perben hozott ítéletekről
(szemelvények)¹

[...] A Magyar Népköztársaság Igazságügy-minisztériumának közleményével kapcsolatban sok jelentés érkezett. A jelentések szerint:

A közlemény heves vitát váltott ki a poznańi Hipolit Cegielski gyár (HCP) munkásai körében. Egyebek között Stachowiak (a főkolompos) trágár szavakkal illette a lengyel és a magyar kormányt a kihirdetett ítélet miatt. Kijelentette többek között, hogy „a kommunisták mindenkit eltávolítanak. Naggi Imre távolról sem volt olyan, mint amilyennek beállítják; most kivégezték, de fél év múlva majd piedesztálra fogják állítani. Ugyanez a helyzet a júniusi eseményekkel is. Azt akarták elhitetni velünk, hogy a munkások tehetnek minderről, amikor a kormányt kellett volna hibáztatni. A kurva életbe ezzel a rendszerrel!”

A HCP W-7-es részlegének munkásai szerint aránytalanul súlyos volt a vád. Mások nem értették, mi közük a dologhoz, és kerülték a véleménynyilvánítást az ügyben [...].²

A Walewski fedőnevű ügynök azt jelentette, hogy „a poznańiakat tegnap óta foglalkoztatja a Naggi Imre-perben hozott ítélet”. Przybył és Szulc szerint „a poznańi lakosságot felháborította az ítélet, és arra számítanak, hogy a közeljövőben tüntetések lesznek Magyarországon” [...].³

E hónap 18-án a HCP munkásai a Rapacki elvtárs részvételével megtartott munkásgyűlésen a lengyel kormány Nagy-perről kialakított álláspontját feszegették [...].⁴

[...] A beérkezett jelentésekből arra lehet következtetni, hogy a Nagy Imre ellen hozott ítélet még mindig sokakat foglalkoztat. Tudomásunkra jutott többek között, hogy a Stomil munkásait megrázta a Nagy-per. A be-

sélgetések alatt felháborodásuknak adnak hangot, szerintük a per törvénysértő volt, és azt bizonyítja, hogy Kadar szöszegő. Abban mindenki egyetért, hogy az oroszok utasítására született a súlyos ítélet. Az emberek ironikusan tárgyalják Moszkva beavatkozását a magyar belügyekbe. Néhányan céloztak arra is, hogy Go-

1 A fordításban megőriztük Nagy Imre nevének a jelentésekben szereplő számtalan írásmódját.

2 A 3. Osztály tájékoztatója K. Modelewski ezredes aláírásával, 1958. június 19. AIPN Po 06/67-118 z 130, 68. p.

3 Uo. 69. p.

4 Uo.

mułka sem tehet semmit, csak kérheti Moszkvát arra, hogy kivonja csapatait, és nincs remény arra, hogy a helyzet jobbra fordulna. Moszkva ugyanúgy parancsol nekik, mint Sztálin idejében. Azt mondják, hogy már senki sem hisz Moszkvának, s ennek meglesznek a nemzetközi következményei is stb. Határozott és kritikus az álláspontjuk, és ráadásul nem hangzott el olyan vélemény, amely támogatta volna a lépést [...].⁵

A HCP munkásai szerint Nagy Imre ellen igazságtalan ítéletet hoztak. A korábbi híradások értelmében igazságtalanul ítélték el. A korábbi közleményekből azt nem lehetett megtudni, hogy a rendszer megbuktatására törekedett, helyette inkább azt, hogy függetlenedni kívánt a Szovjetuniótól, és saját politikáját akarta megvalósítani. Az orosz hadsereg beavatkozása nem lehet indok arra, hogy bárkit is halálra ítéljenek [...].⁶

[...] A PM munkásai a Nagy-per kapcsán kijelentették, hogy „kizárólag Moszkva miatt kellett kivégezni őket. Hruscovot kellene inkább felelősségre vonni. A Szovjetunió hatalmas erőket küldött Lengyelországba, hogy megakadályozza a hasonló eseményeket. A szerencsétlen Gomułka nem tud kiszabadulni a szovjetek szorításából, és ha ez így megy tovább, őt és az egész országot is tönkreteszik. A júniusi események miatt ránk fognak mászni.” Rapacki miniszter úr Nogyról mondott beszédét úgy értékelték, hogy „Nagy Imre jó ember volt, és érthetetlen, hogy miért kellett kivégezniük”.⁷

A HCP egyik munkása a Nagy Imre-per a Rosenbergék peréhez hasonlította, amikor kijelentette, hogy „a perről mélyen hallgattak nálunk, senki sem tudott róla. Mindkét perben hazaárulás volt a vád, Rosenbergék esetében erről nyíltan beszéltek, de abban az országban nem volt bizonyítékuk, miközben meg akartak szabadulni attól az embertől, s így titokban ítélték el. A szocializmus kegyvesztett lett, az ítélet igazságtalan volt.”⁸

A Maciej nevű ügynök a Nodega Imre peréről szóló magyarországi közlemény kapcsán jelenti, hogy Studttere professzor a Lauzer Vállalat GDR 122-es részlegétől kijelentette, hogy a hír megrázta. Arra számított, hogy Nagy Imrét majd a Szovjetunióba szállítják. Szerinte a halálbüntetést figyelmeztetésül szánták, és az ügy mostani nyilvánosságra hozatala, véleménye szerint, a Jugoszláviával való kapcsolatok várható elhidegüléséről árulkodik [...].⁹

[...] A következő értesítéseket a diákoktól szereztük azok után, hogy megjelent a hír Nagy Imre és társainak kivégzéséről – a Poznańi Mű-

5 A 3. Osztály tájékoztatója... 1958. június 19. 73. p.

6 Uo.

7 Uo. 73–74. p.

8 Uo. 74. p.

9 Uo.

egyetem Słowackiego utcai kollégiumán kívül az egyetemisták máshol nem foglalkoztak a témával.

Az Arski fedőnevű ügynök információi alapján arra következtethetünk, hogy a közlemény elhangzása után a Műegyetem említett kollégiumában lakó diákok egy kissé felháborodtak, mivel „Nogy Imre kivégzése a nemzetközi jog megsértésének számít”, amit azzal indokoltak, hogy „Nogy Imrét azzal az ígérettel bírták rá a jugoszláv nagykövetség elhagyására, hogy nem fogja bántódás érni”. A beszélgetés folyamán az alábbi vélemény is elhangzott: „Nogy nem szolgált rá egy ilyen büntetésre, íme még egy bizonyíték arra, hogy eltérnek a kommunizmus alapelveitől.” A beszélgetésekben részt vevők közül az ügynök a következő harmadéves építésmérnök-hallgatókat nevezi meg: Maciejewski Konrad, Lass Romuald, Makojan, és Chmiel Ryszard. A nevezettek már megfigyelés alatt állnak [...].¹⁰

[...] Még sok üzem munkásait foglalkoztatja a Nagy Imre ellen hozott ítélet. Minden jelentésben az áll, hogy a véleménynyilvánítók egyöntetűen elítélik az ítéletet. Többek között azt mondják, hogy „Magyarország embertelen módon sújtott le Nagy Imrére; Kádár miniszterelnök megölette ellenfelét attól való félelmében, hogy őt ölik meg”. Hasonló megnyilvánulásokat és véleményeket hallani mindenfelé.

Hartman mérnök úr, fedőnevén Earl, kijelentette: „A Nagy-perben hozott ítélet a kultúrán és a civilizáción esett szégyenfolt. Ideológiai meggyőződés miatt semmilyen körülmények között nem szabad gyilkolni. Az ítélet figyelmeztetés mások számára, de ettől eltekintve, szorosan kötődik a Szovjetunió nagyhatalmi politikájához.”

Az Arski fedőnevű ügynök azt állítja, hogy a Nagy Imre kivégzéséről a lengyel lapokban közzétett nyilatkozat megjelenése után a Słowackiego utcai kollégiumban lakó egyetemisták már nem beszéltek többet a témáról. Ugyanezt figyelték meg a Dożynkowa utcai kollégiumban lakók esetében is [...].¹¹

[...] Még mindig sok elítélő véleményt hallani Nogy Imre kivégzésével kapcsolatban. Az alábbi vélemények hangzottak el a témát érintően:

A vélemények egy része szerint az ítéletet a politikai ellenfelek „legyilkolásának” tekinthető.

Más vélemény szerint az ítélet nemzetközi provokáció eredménye, így akarták ugyanis megakadályozni a kelet–nyugati csúcstalálkozót.

10 Uo. 75–76. p.

11 A 3. Osztály tájékoztatója... 1958. június 20. 80. p.

Megint más vélemény szerint Hruscsov miniszterelnök politikai ellenfe-

lei nyomására született az ítélet, mert ezúton akarták őt kompromittálni a Nyugat szemében.

Néhány jellegzetes megnyilatkozás a témában:

A HCP W-3 munkásai szerint az ítéletért a Szovjetunió és Hruscsov a felelősek. A beszélgetések során Bierut moszkvai halálára és a lengyel tisztek 1941-es legyilkolására is céloztak, és a Szovjetuniót vádolják mindezért. A helyzet kényelmetlenségeket okozhat a kormányfők találkozóján.

A PWP munkásai úgy vélik, hogy „Kádár lesújtott politikai ellenfelére és annak követőire, mivel attól tartott, hogy azok fogják őt elkergetni”. Jugoszlávia azzal a feltétellel adta ki Nagyot és társait, hogy nem érheti bántódás őket, és most Tito jogosan állíthatja Hruscsovról és a többi vezetőről, hogy „szavaik és tetteik távol állnak egymástól”.

ZNTK¹² (gördülőanyag-műhely): Barłogiej azt mondta, hogy „az októberi újjászületés atyjait a mennyekbe küldték Magyarországon. Ismét forró a helyzet, mivel az oroszok újra parancsolni próbálnak.” A PKP¹³ (Lengyel Állami Vasút): „A nyugati országok az ítélet miatt felfüggesztették a kereskedelmi egyezmények végrehajtását. Magyarország a Szovjetunióval egyetértésben tette, amit tett, s most Hruscsov azt állítja a rádióban, hogy ilyen cselekedetek vádjával letartóztatott embereket nem kellene halálra ítélni.”

Pomet üzem: „Egészen biztos, hogy az ítéletet már jóval korábban meghozták, de csak a csúcstalálkozó előtt hozták nyilvánosságra, hogy lassítsák az előkészületeket, és megakadályozzák a találkozó létrejöttét.”

Budownictwo [építkezés]: „[...] a munkások és az értelmiségiek felháborással fogadták az ítélet hírét. Szerintük igazságtalanul ítélték halálra. Az ítélet csak tovább rontotta a szocialista tábor renoméját, és hátráltatja a nyugati országokkal kiépített kapcsolatok továbbfejlesztését. Állítólag a Kínai Népköztársaság és Jugoszlávia is tiltakozott az ítélet miatt.”

A *Trybuna Ludu* egyik újságírója jelenti: „Egy újságíró-küldöttség készült Magyarországra. Nagy Imre kivégzésének hírére, tiltakozásképpen, lemondtak az utazásról.”

Ginter – az NDK állampolgára: „Politikai gyilkosság volt. Nogynak a világ közvéleménye előtt bántatlanságot ígértek akkor, amikor a jugoszláv nagykövetségre menekült. A szovjet politikusok is sokat beszéltek a témáról. Az ítélet politikai provokáció Jugoszlávia kárára, az a célja, hogy elmérgesítse a kapcsolatokat Jugoszlávia és a Szovjetunió között. Az ítéletet egy olyan csoport készítette elő,

12 Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego.

13 Polskie Koleje Państwowe.

amely diszkreditálni akarja Hruscsovot és a többi szovjet vezetőt, akik 1956-ban megszólaltak a forradalom kapcsán. Az a célja, hogy elmérgesítse a viszonyt Jugoszláviával, elégedetlenséget váltson ki a Szovjetunióban, és megakadályozza a csúcstalálkozót. Rácáfol azokra a kijelentésekre, melyek szerint a Szovjetunió [...] (1) nem avatkozott be más országok belügyeibe, és alátámasztja azt az állítást, hogy (2) a szocialista országokat csatlósáiként kezeli. Ennek előre nem látható következményei lehetnek.”¹⁴

A Waldemar fedőnevű ügynök a katolikus egyház adott politikai körülmények közötti álláspontjáról jelenti: Fikus atya [...] a 20. Congregatio a Resurrectione Domini Nostri Iesu Christi egyik szerzetese (nyilvánartásba vett, megfigyelt személy) [...] azt állította, hogy az Egyesült Államok tudja, mit kell tennie, és biztosan elmarad a csúcstalálkozó, mivel „nem lehet megbízni a Szovjetunióban”, és általában igen furcsa, hogy az amerikaiak még szóba állnak velük, mivel „nem más, mint a Szovjetunió vállalt garanciát Nagy életéért, és most tessék, meg lehet nézni, hogy végül mit tettek vele”.¹⁵

[...] Az El-Zet fedőnevű ügynök értesülései arra utalnak, hogy az az orvosi kör, amellyel kapcsolatban áll, negatívan viszonyult a Nagy Imre és társai perében hozott ítélethez. Mataczyński és Psuja (Vérellátó Központ) gyilkosságnak nevezték a történeteket, és Katyínt emlegették az ügy kapcsán. Mataczyński doktor kritizálta a szocialista materializmust, és kijelentette, hogy ezek a bűnök a világnézeti különbségekből adódnak. Az ellenfeleket teljesen meg kell semmisíteni eszerint, és ezért nem hiszi, hogy a szocializmus emberséges lenne. Gomulkával példálódzott, aki szintén megéri a pénzét. Hatalomra került, és számos ígérete ellenére sem tudja lerázni magáról szovjet urát, de olyan álláspontra sem sikerült helyezkednie az SZKP-val szemben, mint Titónak, aki nem akarta alávetni magát az orosz direktíváknak, és most jogosan gondolja, hogy Kádár megszegte a neki tett ígéretét, miszerint Nagy Imrét nem vonják felelősségre. Mintschenty [Mindszenty] bíboros még mindig a budapesti angol [amerikai] követségen tartózkodik.

A Sas fedőnevű ügynök értesülései szerint a jogászokat is foglalkoztatta a téma. Kozłowski kijelentette, nem érti, hogy Oroszország hogy járulhatott hozzá egy ilyen ítélethez, és az ítéletet bejelentő közlemény megjelenítéséhez Magyarországon, éppen a csúcstalálkozó előkészítő szakaszában.

Kuleczka hozzátette, hogy forradalmunk felfalta fiait, akárcsak Magyarországon. Egy másik példa a Lengyel Parasztpárt (PSL) egyik vezető politi-

14 A 3. Osztály tájékoztatója... 1958. június 21. 83–84. p.

15 Uo. 1958. június 22. 87. p.

kusa, Nowak, aki kijelentette, hogy ez egy jellegzetes történet. Oroszország inspirálta a magyarországi eseményeket, Nagy elfogadta az orosz iránymutatást, és most Oroszország cserbenhagyta és kivégezte őt. Gomulákára és Cyrankiewiczre is hasonló sors vár, akik szintén alávetik magukat Oroszország akaratának, amely azonban nem fog megbocsátani nekik az „októberi események” miatt [...].¹⁶

[...] Daubert J., a ZNTK egyik munkása, aki tavaly a júniusi események évfordulóján rendezett megemlékezés egyik szervezője volt, kijelentette, hogy „idén távol tartom magam az évforduló előkészületeitől. Tavaly ostoba voltam, senki sem vehet rá arra, hogy még egyszer részt vegyek benne. A politikai rendőrség úgyis le fogja tartóztatni azokat, akik meg akarják ünnepegni a második évfordulót, mert idén már tilos arról megemlékezni. Nem szeretnék a magyarországi Nagy Imre sorsára jutni.” [...].¹⁷

[...] A 738-as fedőnevű ügynök Nagy Imre kivégzésének bejelentésével kapcsolatban jelenti, hogy az Orvosi Egyetem Grunwaldzka utcai kollégiumában lakó diákok azt mondták, hogy „Nagy Imre kivégzésének közvetlen oka Hruscsov magyarországi látogatása volt. Kína megszakította diplomáciai kapcsolatait Jugoszláviával, mivel eltér a véleményük az ítélet kapcsán.” Az ügynök megadta a vitában megszólaló egyetemisták, közöttük a szószólójuk, K. R. nevét is. A csoportot megfigyelés alá vették. [...].¹⁸

A Janosik fedőnevű ügynök jelenti, hogy az S. L. nevű lengyel állampolgárral, operaházi munkással folytatott beszélgetése során ahhoz az információhoz jutott, hogy a hónap 21-én egy röpcédula volt kifüggesztve a lépcső mellett az alábbi szöveggel: „Dicsőség a magyar hősöknek: Nagy Imre és Maléter Pál.” A lap alján egy további mondat volt olvasható: „Nem felejtünk soha, és bosszút állunk értetek.” A helyszínelés során az értesülés nem nyert bizonyítást, és az Operaház pártbizalmija sem tud semmit a fenti esetről [...].¹⁹

[...] Sok üzemben beszélnek még a Nagy Imre-perben hozott ítéletről. Az ügyet érintő megnyilatkozások hasonlóak a korábban már jelentettekhez. Általában úgy összegezhető, hogy az ítélet igazságtalan volt, és Moszkva utasítására történt, veszélybe sodorja a csúcstalálkozót, ilyen és sok más hasonló bírálatot hallani a témáról. [...]

[...] Nagy Imre kapcsán a következő értesülést szereztük: a 738-as fedőnevű ügynök jelenti, hogy a megfigyelés tárgyát képező K. P. két másik egyetemista és az ő jelenlétében a

16 Uo. 90. p.

17 Uo. 1958. június 23. 94. p.

18 Uo. 95–96. p.

19 Uo. 96. p.

tárggyal kapcsolatban kijelentette, hogy: „Gomułka elvtárs szándékosan halogatja az állásfoglalást Nagy Imre ügyében, mivel nem akar szembekerülni Moszkvával.” Az említett hangadó az alábbiakkal támasztotta alá véleményét: „tudja, hogy Gomułka környezete nem helyesli a Nagy Imre ellen hozott ítéletet, és csak a Központi Bizottság megkeseredett sztálinistái értenek egyet a döntéssel”. Az illető továbbá azt állította, hogy „a LEMP kongresszusát is az aktuális magyarországi események miatt halasztották el”.²⁰

[...] Az üzemekben, elsősorban a ZNTK-ban és a PKP-nél elterjedt az a szóbeszéd, hogy Gomułka állítólag le fog mondani a LEMP KB első titkári posztjáról. Ezt azzal magyarázzák, hogy Gomułka elvtárs nem értett egyet a Nagy Imre ellen hozott ítélettel, nem osztja az SZKP vezetőinek véleményét, és beteg [...].²¹

[...] Múlt éjszaka az Orvosi Egyetem Gospoda Targowában lakó négy hallgatója között az alábbi beszélgetés zajlott. A Barbara fedőnevű ügynök jelenti, hogy a megnevezett diákok bírálták a beszélgetés során Nagy Imre kivégzését, és azt állították, hogy a lengyel lapok megpróbálták a libanoni affér hangos tálalásával eltussolni az ügyet. Rágalmazták a Szovjetuniót, egyebek mellett azt állították, hogy „a Szovjetunió jól érti annak a módját, hogy hogyan kell megszabadulni a felesleges emberektől”. Az említett személyek megfigyelés alatt állnak [...].²²

[...] Ami a katolikus papságot illeti, a Zagórski fedőnevű ügynök anyagaiból arra következtethetünk, hogy a kúria egyaránt foglalkozik a lengyel belügyekkel és a lengyel külpolitikával is. Az ügynök azt állítja, hogy sok pap „jót gondol” a Lengyel Népköztársaság kormányáról annak „a magyar per kapcsán kialakított objektív és mértékletes álláspontja” után. [...] Sikorski atya, a kúria nótáriusa [...] úgy nyilatkozott, hogy a kormány álláspontja is amellet szól, hogy „kormányunk szuverén politikát folytat”. Van-e ebben kételkedő vélemények is. Ezek azt feltételezik, hogy a kormány csak taktikázik, mivel nehezen képzelhető el, hogy a lengyelek „szembe akarnának helyezkedni Moszkvával”.

Marlewski atya, prelátus (nyilvántartásba vett, megfigyelt személy) kijelentette, hogy „a magyarok nem saját jószántukból tették, amit tettek, biztosan Moszkva nyomásának engedtek, mely nem törődik a magyar közvéleménnyel, és csak saját önös céljait tartja szem előtt” [...].²³

20 Uo. 110–111. p.

21 Uo. 1958. június 27. 116. p.

22 Uo. 116–117. p.

23 Uo. 117. p.